

خلاصه کتاب حقوق بازرگانی

(منبع اصلی درس حقوق تجارت رشته‌های علوم اجتماعی، حسابداری و...)

نویسنده: ارسلان ثابت سعیدی / ناشر: پیام نور

کلیات:

■ حقوق بازرگانی

✓ مبادله کالا نیازمند نظم و قواعد خاصی است؛ در ابتدا یک سلسله اصول به نام عرف و عادت حقوق طرفین را تضمین می‌کرد، اما با توسعه روابط، نیاز به قوانین مدون احساس شد.

✓ حقوق تجارت حاصل ترکیب سه عنصر است: عرف و عادت، قوانین مدون و رویه قضایی که قوانین را تفسیر و تکمیل می‌کند.

✓ تعریف دقیق حقوق تجارت عبارت است از: مجموعه مقرراتی که بر تجار و روابط تجاری حاکم است.

■ تعریف حقوق

✓ دکتر عبدالحمید اعظمی زنگنه حقوق را در چهار معنای متفاوت تعریف کرده است که تفکیک آن‌ها برای درک متون حقوقی ضروری است:

✓ الف) حقوق جمع حق: امتیازی که قانون، قرارداد یا عرف برای شخص ایجاد می‌کند و دیگران ملزم به احترام به آن هستند.

– نکته مهم امتحانی: مثال بارز این مورد، حق دریافت دانشنامه لیسانس پس از اتمام دوره کارشناسی یا حق موجر در دریافت اجاره‌بها طبق قرارداد است. استفاده از این حق مشروط به عدم مغایرت با قانون و حقوق دیگران است.

✓ ب) علم شناخت قوانین: دانشی که به بررسی، تجزیه و تحلیل قوانین وضع شده توسط قانون‌گذار می‌پردازد (مانند رشته تحصیلی دانشکده حقوق).

✓ ج) سیستم حقوقی: به معنای نظام حقوقی حاکم بر یک کشور یا مکتب خاص است؛ مانند تفاوت «حقوق اسلام» (ارث پسر دو برابر دختر) با «حقوق فرانسه» (تساوی ارث).

✓ د) معنای عرفی (حقوق و دستمزد): در حقوق اداری به معنای وجوهی است که کارکنان ماهانه دریافت می‌کنند.

■ تقسیمات حقوق

✓ حقوق مانند سایر علوم انسانی به شاخه‌های متعددی تقسیم می‌شود که مهم‌ترین دسته‌بندی آن به شرح زیر است:

✓ الف) حقوق خارجی: شامل قوانین و عرف حاکم بر روابط خارجی دولت‌ها و اشخاص است.

– نکته مهم امتحانی: اگر موضوع رابطه «دولت‌ها» باشند، حقوق بین‌الملل عمومی است و اگر موضوع «اتباع کشورها» باشند (مثل ازدواج ایرانی با فرانسوی)، حقوق بین‌الملل خصوصی نامیده می‌شود.

✓ ب) حقوق داخلی: قوانینی که بر قلمرو یک کشور معین حاکم است و به دو بخش عمومی و خصوصی تقسیم می‌شود:

✓ ۱. حقوق عمومی: در این رشته منافع عمومی مطرح است و دولت در اجرای آن دخالت دارد. زیرشاخه‌های اصلی آن عبارتند از:

– حقوق اساسی: بررسی ساختار حکومت، قوای سه‌گانه و حقوق ملت.

– حقوق کیفری: بحث از جرم، مجازات و مجرم (با دخالت مستقیم دولت).

– حقوق اداری: مطالعه سازمان‌ها و روابط استخدامی و اداری.

– آیین دادرسی کیفری: مقررات کشف جرم و اجرای احکام جزایی.

✓ ۲. حقوق خصوصی: روابط خصوصی افراد را تنظیم می‌کند و شامل موارد زیر است:

– حقوق مدنی: تنظیم روابطی مثل تولد، ارث، قراردادهای وصیت.

– حقوق بازرگانی: قوانین حاکم بر تجار و روابط تجاری.

✓ رشته‌های ترکیبی (مهم): برخی رشته‌ها دارای هر دو جنبه عمومی و خصوصی هستند:

– حقوق کار: اصولاً تابع اراده طرفین (خصوصی) است اما دولت برای حمایت از کارگر دخالت می‌کند (عمومی).

– آیین دادرسی مدنی: بخشی در اختیار طرفین دعوی است (خصوصی) و بخشی مربوط به تشریفات دادگاه (عمومی/خارج از اراده طرفین).

■ سازمان قضایی

✓ قوه قضاییه به ریاست رئیس قوه قضاییه، مسئول رسیدگی به تظلمات، حفظ حقوق مردم و اجرای عدالت است.

✓ وظایف اصلی شامل ایجاد تشکیلات دادگستری، تهیه لوایح قضایی، و استخدام/عزل و نصب قضات عادل است.

✓ ساختار تشکیلات قضایی شامل سه دسته دادگاه است:

– دادگاه‌های عمومی: صلاحیت عام دارند (مگر آنچه قانون خارج کرده باشد).

– دادگاه‌های اختصاصی: صلاحیت ذاتی ندارند مگر در موارد مصرح قانونی (مانند دادگاه انقلاب، نظامی و خانواده).

– دادگاه‌های عالی: وظیفه نظارتی دارند (شامل دیوان عالی کشور و دیوان عدالت اداری).

✓ دیوان عالی کشور: عالیت‌ترین دادگاه قضایی کشور است وظیفه آن نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم (رسیدگی شکلی) و ایجاد وحدت رویه قضایی است.

– نکته مهم امتحانی: دیوان عالی کشور اصولاً وارد ماهیت دعوی (رسیدگی ماهوی) نمی‌شود؛ اگر حکمی خلاف قانون باشد، آن را «نقض» و به شعبه هم‌عرض ارجاع می‌دهد.

- نکته مهم امتحانی: رأی وحدت رویه صادره از هیئت عمومی دیوان عالی کشور، برای تمام دادگاهها لازم‌الاتباع و در حکم قانون است.
✓ دیوان عدالت اداری: مرجع رسیدگی به شکایات مردم علیه دولت و مأمورین دولتی است تا دولت همزمان طرف دعوی و قاضی نباشد.

■ منابع حقوق تجارت

- ✓ منابع حقوق، مراجعی هستند که قاضی برای صدور حکم به آنها استناد می‌کند و به ترتیب اولویت عبارتند از:
- ✓ الف) متون قانونی: اصلی‌ترین منبع برای تعیین حقوق و تکالیف است.
- نکته مهم امتحانی: سلسله مراتب قوانین باید رعایت شود: ۱. قانون اساسی ۲. قوانین عادی ۳. آیین‌نامه‌ها ۴. بخشنامه‌ها ۵. دستورالعمل‌ها.
- نکته مهم امتحانی: قوانین بر همه ساکنان (حتی اتباع خارجی) حاکم است، مگر در احوال شخصیه (ازدواج، ارث، وصیت) که اتباع خارجی تابع قانون کشور خودشان هستند.
- ✓ ب) رویه قضایی: استنباط واحد اکثر قضاات در موارد سکوت قانون است. اگرچه به اندازه رأی وحدت رویه الزام‌آور نیست، اما قضاات نوعاً به آن توجه می‌کنند (مثال: مهلت دو ماهه تخلیه مستأجر).
- ✓ ج) عرف و عادات تجاری: عاداتی که تخلف از آنها سرزنش‌آور است. عرف تجاری در صورتی الزام‌آور است که قانون به آن ارجاع داده باشد یا در حکم قانون باشد.
- نکته مهم امتحانی: اگر قانون ساکت باشد، عرف جانشین قانون می‌شود (مثال: تعیین اینکه چای با جعبه فروخته شود یا خیر، تابع عرف محل است).
- ✓ د) نظریه علمای حقوق (دکترین): نظرات تفسیری حقوقدانان که به صورت غیرمستقیم بر ذهن قاضی و صدور حکم تأثیر می‌گذارد.

■ تاریخ مختصر حقوق تجارت

- ✓ تکامل حقوق تجارت شامل سه دوره اصلی است:
- ✓ الف) دوره قدیم:
- فینیقی‌ها: بنیان‌گذار حقوق تجارت دریایی و اصل «خسارت مشترک» (انداختن کالا به دریا برای نجات کشتی).
- یونانی‌ها: ابداع «وام مشروط» که ریشه صنعت بیمه است (اگر کالا از بین می‌رفت، وام‌گیرنده مسئول نبود).
- رومی‌ها: ابداع نهاد «حق‌العمل‌کاری»: اشراف رومی تجارت را به بردگان می‌سپردند تا به نام خود ولی به حساب ارباب تجارت کنند.
- ✓ ب) دوره قرون وسطی:
- پس از رکود جنگ‌ها، تجارت در شهرهایی مثل ونیز و فلورانس رونق گرفت.
- ایجاد اتحادیه‌های صنفی (مرکانزیا) و محاکم اختصاصی تجاری.
- پیدایش بانکداری، اسناد تجاری (برات) و توجه به دو اصل «سرعت» و «اعتبار».

